

"КВІТНЕВІ ТЕЗИ". ЯК КИЇВСЬКІ БІЛЬШОВИКИ ПЕРЕД ПРИВИДОМ КОМУНІЗМУ ДВЕРІ ЗАЧИНЯЛИ

Геннадій ЄФІМЕНКО

історик, старший науковий співробітник Інституту історії України НАНУ

Українців, окрім обіцянок ліквідувати соціальне гноблення, приваблювали ще й національні гасла більшовицьких керманичів

У квітні 1917 року Ленін публічно представив план будівництва "держави-комуни", який вже наступного року почав втілювати в життя. Спробуємо розібратися, за яких обставин план побачив світ, що означав та як відбився у київських реаліях 100-річної давнини.

Настрої суспільства

Після повалення самодержавства Росія опинилася на роздоріжжі. Здавалося, що зникли обмеження і є безліч шляхів для кардинальних зрушень. Що для швидких і якісних змін відкриті усі дороги, і треба просто обрати правильний шлях.

Сподівання на краще були властиві **усім верствам** тогочасного суспільства. Ідеї свободи, рівності, братерства носилися у повітрі та поширювалися між людьми, в тому числі, і в армії, яка стала визначальним чинником перемоги революції.

Тоді не було фейсбуку, твіттера та інших соцмереж, де кожен міг би знайти віртуальних однодумців, обговорити якісь проблеми та запланувати власну участь у подіях. Все відбувалося "наживо". Саме на різного роду мітингах, зібраннях та маніфестаціях люди і знайомилися. Важливим інструментом інформаційного впливу були також газети та листівки.

Здобути визнання у місцях скупчення активного люду допомагало ораторське мистецтво. На перших порах після революції серед ораторів

вигідно вирізнявся Олександр Керенський, який, до того ж, був єдиним представником соціалістичних партій у створеному після знесення царату [Тимчасовому уряді](#). Зрозуміло, що такий успіх був притаманний не усім ораторам. Але різного роду промови перед масами давали шанс здобути популярність, тож цим намагалося скористатися чимало невідготовлених людей.

Оптимізму у поглядах на майбутнє додавали оприлюднені 16 березня (*тут і далі дати вказуються за новим стилем*) основи діяльності [Тимчасового уряду](#). Незважаючи на те, що Тимчасовий уряд складався переважно з конституційних демократів (кадетів), тобто з представників "буржуазії", проголошені принципи його діяльності виглядали привабливо і для робітників та солдатів. Це підтверджується тим, що Петроградський совіт (Петроградська рада) робітничих та солдатських депутатів [мав подібні](#) погляди.

Отъ временнаго правительства.

ГРАЖДАНЕ!

Въ своей настоящей дѣятельности кабинетъ будетъ руководиться слѣдующими основаніями:

1) Полная и немедленная амнистія по всѣмъ дѣламъ; политическимъ и религіознымъ, въ томъ числѣ: террористическимъ покушеніямъ, военнымъ возстаніямъ и аграрнымъ преступленіямъ и т. д.

2) Свобода слова, печати, союзовъ, собораній и стачекъ, съ расширеніемъ политическихъ свободъ на военнослужащихъ въ предѣлахъ допустимыхъ военно-техническихъ условій.

3) Отмена всѣхъ условій въ роисповѣданныхъ и національныхъ ограниченій.

4) Немедленная подготовка къ созыву на началахъ всеобщаго, равнаго, тайнаго и прямого голосованія Учредительнаго Соборанія, которое установитъ форму правленія и конституцію страны.

5) Замѣна полиціи народной милиціей съ выборнымъ начальствомъ, подчиненнымъ органамъ мѣстнаго самоуправленія.

6) Выборы въ органы мѣстнаго самоуправленія на основѣ всеобщаго, прямого, равнаго и тайнаго голосованія.

7) Нерасоруженіе и невызовъ изъ Петрограда воинскихъ частей, принимавшихъ участіе въ революціонномъ движеніи.

8) При сохраненіи строгой военной дисциплины въ строю и при несеніи военной службы—устраненіе для солдатъ всѣхъ ограниченій въ пользованіи общественными правами, предоставленными всѣмъ остальнымъ гражданамъ.

Временное правительство считаетъ своимъ долгомъ присовокупить, что оно отнюдь не намѣрено воспользоваться военными обстоятельствами для какого-либо промедленія въ осуществленіи вышеизложенныхъ реформъ и мѣропріятій.

Предсѣдатель Гос. Думы М. Родзянко.

Предсѣдатель совѣта министровъ, Львовъ.

Министры: Миллюковъ, Некрасовъ, Мануйловъ, Коноваловъ, Терещенко, Вл. Львовъ, Шингаревъ, Керенскій.

Отъ Исполнительнаго Комитета Совѣта Рабочихъ и Солдатскихъ Депутатовъ.

Товарищи граждане!

Новая власть, сформировавшаяся въ общественно-увоенныхъ условияхъ общества, объявила сегодня о всѣхъ тѣхъ реформахъ, которыя она обязуется осуществить частью еще въ процессъ борьбы со старымъ режимомъ, частью по окончаніи этой борьбы. Среди этихъ реформъ нѣкоторыя должны привѣтствоваться широкими демократическими кругами. Политическая амнистія, обязательство принять на себя подготовку Учредительнаго Соборанія, осуществленіе гражданскихъ свободъ и устраненіе національныхъ ограниченій. И мы полагаемъ, что въ той мѣрѣ, въ какой нарождающаяся власть будетъ дѣйствовать въ направленіи осуществленія этихъ обязательствъ и рѣшительной борьбы со старой властью,—демократія должна оказать ей свою поддержку.

Не устранена еще опасность военнаго движенія противъ революціи. Чтобы предупредить ее, весьма важно обеспечить примирную, согласованную работу солдатъ съ офицерами. Офицеры, которымъ дороги интересы свободы и прогрессивнаго развитія родины, должны употребить всѣ усилія, чтобы наладить совмѣстную дѣятельность съ солдатами. Они будутъ уважать въ солдатѣ его личное и гражданское достоинство будутъ бережно обращаться съ чувствомъ чести солдата. Съ своей стороны солдаты будутъ помнить, что домія сильна лишь союзомъ солдатъ и офицерства, что нельзя за дурное поведение отдельныхъ офицеровъ клеймить всю офицерскую корпорацію. Ради успѣха революціонной борьбы надо проявить терпимость и забвеніе незначительныхъ проступковъ противъ демократіи тѣхъ офицеровъ, которые присоединились къ той рѣшительной и окончательной борьбѣ, которую вы ведете со старымъ режимомъ.

ИЗВѢСТІЯ СОВѢТА РАБОЧИХЪ И СОЛДАТСКИХЪ ДЕПУТАТОВЪ.

№ 4.

3 Марта 1917 г.

Спільною була позиція щодо потреби скликання Установчих зборів, забезпечення громадянських свобод та скасування національних обмежень. Хоча конкретики і не вистачало, загальний напрям був привабливим та зрозумілим.

Окремо слід відзначити ставлення до військових проблем. Як Петроградський совіт, так і Тимчасовий уряд відзначали потребу певної демократизації армії, але про припинення війни мова не йшла. Тогочасний консенсус у цьому питанні та загальні настрої суспільства добре відбивають дві поштові листівки того часу.

Ура! Да здравствует свобода!
Теперь врагу не устоять!
Войска свободного народа
Отпор сумеют немцам дать!

Мы свергли трон самодержавный,
Так дальше ж, брат, рука с рукой,
Спешим скорей на подвиг славный,
За честь страны, за край родной!

Почтовая карточка. [1917]. Издатель - Алексей Федорович Постнов, владелец типографии в Москве

Разыгралася стихія
Гнѣва русскаго народа,
И могучая Россія
Громко крикнула: „Свобода“.

Для народа исполина
Къ прежнимъ днямъ ужъ нѣтъ возврата.
И Солдата—гражданина
Обнимаемъ мы, какъ брата.

Расцвѣла подъ небесами
Братства общаго идея,
Нѣтъ ни эллина межъ нами,
Нѣтъ межъ нами іудея.

Всѣ равны, всѣ люди—братья,
Мы—у счастья порога.
Всѣмъ открыта безъ изъятія
Къ жизни радостной дорога.

Нѣтъ душителей закона,
Угнетателей народа,
Вѣютъ красныя знамена:
Братство, равенство, свобода...

„Перепечатка воспроизводится факсима А.Ф. ПОСТНОВА, Москва, тел. 27-75“

На одній із листівок зображено, а на іншій згадано червоний прапор. На той час він не асоціювався з якоюсь політичною силою. Це був загальноновизнаний колір революції, що повалила царат. Колір прапору, який дарував надію. Колір, що символізував свободу, рівність, братерство. Колір, який навіть формально означався як "колір радості та життя". Тому незвичні для сучасного читача поєднання червоного кольору із гаслом Установчих зборів та святом воскресіння Христового, які ми бачимо далі, насправді були цілком органічними для весни 1917 року.

А вождь пролетариату - проти!

Загальної ейфорії не розділяв лідер більшовиків (Російської соціал-демократичної партії (більшовиків), аббревіатура - РСДРП(б)) Володимир Ленін, який тоді був у вигнанні і мешкав у Берні. Він добре розумів, що загальне піднесення скороминуче. Надто вже різнилися прагнення тих, хто вітав повалення царату. Та й зовнішньополітичне та економічне становище Росії залишалося вкрай важким, отже, треба було готуватися до погіршення ситуації. Тому він почав готувати конкретний план дій для власної політичної сили.

Щойно дізнавшись про повалення самодержавства, він вже 19 березня 1917 написав французькою мовою і надіслав до Стокгольма телеграму-директиву для однопартійців, які поверталися з еміграції до Росії: **"Цілковита недовіра, жодної підтримки новому уряду; Керенського підозрюємо особливо; озброєння пролетариату єдина гарантія; негайні вибори до Петроградської думи; жодного зближення з іншими партіями"**.

Частина більшовицьких ватажків не сприйняла позиції свого вождя. Вони вважали, що на місці їм видніше. З

28 березня (за використанням тоді в Росії юліанським стилем то було 15

березня) член закордонної редакції "Правды" Лев Каменєв, член ЦК РСДРП(б) Йосип Сталін і депутат Державної Думи Росії Матвій Муранов, які повернулися із заслання до Петрограду раніше за Леніна, взяли в свої руки головний друкований орган більшовиків - газету "Правда". В програмних статтях нової редакції відзначалося, що більшовики будуть рішуче підтримувати Тимчасовий уряд, "оскільки він бореться з реакцією або контрреволюцією". У питанні про війну їхня позиція була не менш категоричною: поки німецька армія підкоряється своєму імператору, російський солдат повинен "стійко стояти на своєму посту, на кулю відповідати кулею і на снаряд - снарядом."

Ще прохолодніше запропоновану Леніним тактику дій зустріли київські більшовики. 21 березня, тобто ще до отримання згаданого вище антиурядового повідомлення від Леніна (телеграфом до Києва таке не передавалося), вони визначили, що "завданням пролетаріату" після повалення царату має бути встановлення "Демократичної республіки, 8-годинного робочого дня та конфіскація поміщицьких земель", тобто йшлося про виконання наявних у програмі більшовицької партії вимог. Зазначалося, що ці питання, як і "ліквідація війни

можуть бути вирішені лише на всенародних Установчих зборах". Про намір захопити владу непарламентським шляхом не йшлося.

1 квітня, тобто у день наймасовішої української демонстрації у Києві, керівництво київських більшовиків скликало чергове засідання. Серед іншого заслухали Дору Іткінд, яка щойно повернулася з Петрограду і розповіла про директиви Леніна. Телеграму вождя про недовіру Тимчасовому урядові на загальних зборах більшовиків міста вирішили не оголошувати.

Невдовзі до Києва із Скандинавії повернулося подружжя Георгія П'ятакова та Євгенії Бош, які відразу посіли провідні посади серед київських більшовиків. П'ятого квітня П'ятаков вже головував на черговому засіданні київського комітету РДСРП(б).

Неприйняття ленінських пропозицій з приїздом цих авторитетів посилювалося. 11 квітня було запропоновано, а

19 квітня загальні збори київських більшовиків ухвалили резолюцію, в якій відзначалося, що **"встановлення соціалістичного ладу, яке є кінцевою метою всієї нашої діяльності, не входить тому до числа завдань, які стоять перед нами в ході революції, що здійснюється"**. Інакше кажучи, чітко йшлося про заперечення ленінської тактики.

Повернення Леніна

У Петрограді спочатку ситуація була схожа на київську. Але лише до повернення Леніна, яке сталося у ніч з

16 на 17 квітня. Очільник більшовиків вмів переконувати.

Про приїзд Леніна у Петрограді стало відомо лише за 12 годин до прибуття потягу. Вождь приїхав не один - за його ж словами, до Петрограду прибуло 32 політичних емігранти. Більшість (19) становили більшовики. Однак увага була прикута саме до Леніна, який на той час вже був добре знайомим в суспільстві дірчем. Його популярність значною мірою підсилювалася безкомпромісною позицією щодо тепер вже поваленого царату.

Незважаючи на те, що в газетах оголошень не було, звістка про прибуття більшовицького керівника миттю розлетілася по Петрограді. Леніна вийшов зустрічати багаточисельний натовп. З привітальною промовою до керівника більшовиків звернувся голова виконкому Петроградського совіту Микола

Чхеїдзе. Він закликав до спільної праці, але наразився на рішучу відмову.

Привѣтственное слово Н. Ленину, произнесенное Н. С. Чхеидзе.

Я привѣтствую васъ по порученію Исполнительнаго Комитета Сов. Раб. и Солд. Депут. Я полагаю, что <u>намъ надлежало бы идти сомкну-</u> <u>тыми рядами для закрѣпленія сдѣ-</u> <u>ланныхъ революціоннымъ народомъ</u> завоеваній и для дальнѣйшаго ус- пѣшнаго развитія и побѣдоноснаго завершенія революціи. Считаю при	этомъ нужнымъ подчеркнуть, что первою задачею въ настоящее время для насъ является защита ре- волюціонной свободной Россіи отъ всякихъ посягательствъ, какъ из- нутри—отъ контръ-революціон- ныхъ силъ, такъ и извнѣ—отъ по- сягательствъ внѣшнихъ завоевате- лей.

извѣстія совѣта рабочихъ и солдатскихъ депутатовъ. 5 Апрѣля 1917 г.

В день,точніше,в ніч приїзду Ленін спочатку виступив з промовою на вокзалі,а потім виголосив промови у Таврійському палаці- на зборах більшовиків та перед делегатами Всеросійської наради савітів робітничих і солдатських депутатів.Він запропонував власну програму дій та категорично засудив РК позицію есерів і меншовиків,що підтримували прагматичну політику Тимчасового УПРАУ.так і тих більшовиків,Ркі солідаризувалиСР з таким підходом.

Прямо по курсу - комунізм

20 квітня газета "Правда" надрукувала ті тези, які доносив до своїх слухачів Ленін у виголошених по приїзду промовах. Ця публікація під назвою "Про завдання пролетаріату в даній революції" стала одним з ключових документів більшовизму і увійшла в історію як "Квітневі тези".

Тез було 10. Затвердженням цього документу як керівництва до дії більшовики (з березня 1918 - Російська комуністична партія (більшовиків)) виключили себе з табору революційної демократії. Відтоді вони зайняли окреме місце у революції.

Перша частина тез стосувалася тактики дій. У ній повторювалися передані раніше критичні настанови щодо Тимчасового уряду, наголошувалося на потребі повалення "влади капіталу", на неприпустимості підтримки війни, яка до захоплення влади "пролетаріатом" визнавалася грабіжницькою та імперіалістичною.

Як згодом доповідав присутній тоді у Петрограді представник Київського комітету Петров (Савельєв), "імперіалістичну політику Володимир Ілліч

розуміє широко - як закабалення всередині даної держави дрібних національностей. Наміри буржуазії нашої не рахуватися, наприклад, з правами українців т.Ленін вважає анексією України". Такі вислови Леніна додавали йому симпатій українців. Бо з тих слів було неможливо зрозуміти, що ігнорування прав українців вже не "буржуазією", а "пролетаріатом", Ленін анексією не вважав.

У другій тезі вождь визначив, що "своєрідність поточного моменту в Росії полягає в переході від першого етапу революції, який дав владу буржуазії... до другого її етапу, який повинен дати владу в руки пролетаріату і бідніших верств селянства". Це означало взяття курсу на захоплення влади більшовиками, адже лише свою партію Ленін вважав представником названих "революційних" верств.

Основним важелем для захоплення влади Ленін бачив совіти, в яких більшовики навесні 1917 р. ще не мали більшості, але сподівалися, що час та обставини змінять розстановку сил. Як єдиний і неподільний орган влади совіти могли дати можливість здійснити грандіозні перетворення, про суть яких вождь повідомляв у другій частині тез (з шостої по десятую). Але для цього їх (совіти) треба було взяти під власний контроль.

Саме в останніх п'яти тезах вперше було заявлено про підготовку до будівництва "держави-комуни" (вислів Леніна) як партійного завдання. Там же було надано і перелік основних перетворень:

- "конфіскація всіх поміщицьких земель";
- "націоналізація всіх земель в країні, розпорядження землею місцевими Совітами батрацьких ті селянських депутатів". Створення великих (державних) маєтків, які мали б контролюватися совітами та за громадський рахунок;
- запровадження контролю совітів за суспільним виробництвом і розподілом продуктів;
- злиття всіх банків в один загальнонаціональний банк.

Цей курс почав реалізовуватися в Росії після захоплення влади більшовиками вже з весни 1918 року, а в Україні — з 1919.

Для успішного здійснення запланованого Ленін вважав за доцільне якомога

швидше формалізувати запропоновані зміни у партійних програмових документах. Для цього, як зазначалося в тезах, більшовикам треба перейменувати свою партію в комуністичну, прийняти нову, комуністичну за змістом програму, а для поширення комунізму в світі створити міжнародне об'єднання комуністів - Комуністичний Інтернаціонал. Названі організаційні завдання повною мірою були виконані протягом 1918-1919 рр.

Утопію - в життя!

У "Квітневих тезах", як і загалом у своїй діяльності, Ленін повернувся до риторики написаного ще у 1849 році "Маніфесту комуністичної партії" та спробував втілити в життя основні його засади. Тоді Маркс та Енгельс у молодечому запалі розпочали свою працю фразою, що згодом стала крилатою: "Привид бродить по Європі - привид комунізму". Основною ознакою комунізму вони вважали ліквідацію приватної власності і, відповідно, вільного ринку. Ці ж принципи були характерними і для "Квітневих тез". З тією еволюцією марксизму, що відбулася після оприлюднення Маніфесту, в тому числі і в працях його авторів, Ленін мало рахувався.

Якщо Маркс та Енгельс лише теоретизували та закладали підвалини комуністичного вчення, то в руках Леніна вже була організована партія професійних революціонерів, з допомогою якої він намагався реанімувати "привид комунізму". "Ліки" виявилися дієвими - привид, як показав час, знову став рухливим. Але про його перехід із статусу примари до чогось творчого і життєдайного говорити не доводилося. Без найсуворішого примусу (читай - державного терору) той комунізм не мав шансів прижитися у суспільстві. Зайвим підтвердженням цьому стало і ленінське "Саме так!" напроти підкреслених ним же рядків здатованої 1920 роком книги Миколи Бухаріна:

С более широкой точки зрения, т.-е. с точки зрения большего по своей величине исторического масштаба, пролетарское принуждение во всех своих формах, начиная от расстрелов и кончая трудовой повинностью, является, как парадоксально это ни звучит, методом выработки коммунистического человечества из человеческого материала капиталистической эпохи. В самом

Николай Бухарин. Экономика переходного периода. Ч. 1. Общая теория трансформационного процесса. - М. : Гос. изд-во, 1920. - С.146

Київське відлуння "Квітневих тез"

Повернімося до українських реалій.

Реакція керівництва київських більшовиків на ленінські тези була негативною. Незважаючи на увесь авторитет вождя, 23 квітня Київський комітет у своїй резолюції означив їх як "ще недостатньо обґрунтовані і розвинуті", а 27 квітня - як "неприйнятні" ("неприемлемые"). Інакше кажучи, "кияни" до останнього тримали зачиненими двері для привида комунізму. Але зрештою втримати їх не змогли.

Провідну роль у несприйнятті ленінських тез відіграв Георгій П'ятаков. Він наполягав на тому, що потрібно рахуватися як з реаліями, так із теоретичними постулатами марксизму, за якими безпосередній перехід напівфеодальної Росії до комуністичного будівництва вбачався неможливим. 7-12 травня як делегат від Київського комітету П'ятаков взяв участь у VII Всеросійській конференції РСДРП(б). І хоча він і там виступав категорично проти ленінських тез, це не допомогло. Тези були затверджені, а, отже, стали обов'язковою для усіх більшовиків настановою до дії.

В залишку

Яскраво змальована В.Леніним перспектива зробити "все й одразу", тобто шляхом диктатури (примусу) побудувати "щасливе майбутнє", після цієї конференції швидко завоювала в Україні симпатії більшовиків, а вже після Жовтневого перевороту - і значної частини діячів українських політичних партій. Коли замаячила перспектива отримати владу, теоретичні настанови марксизму здавалися зайвими. Мовляв, якщо немає умов, то за "нашої" влади ми можемо їх створити.

Що стосується українців, то їх, окрім ліквідації соціального гноблення, приваблювали ще й національні гасла більшовицьких керівників, які на словах виявляли максимум сприяння національним прагненням поневолених раніше народів, і, насамперед, українцям. Але то вже інша історія.

Государственная эмблема Свободной Россіи.

Новое Национальное Знамя.

Новая Россія не можетъ имѣть ту же эмблему, что и старая, безвозвратно осужденная народомъ въ рѣшающіе дни 1—5 марта 1917 г.

Войска, избавившія русскій народъ отъ самодержавнаго произвола, шли подъ красными знаменами; отнынѣ, слѣдовательно, красный цвѣтъ народнаго знамени представляется основнымъ.

Двуглавый орелъ съ двумя коронами—заимствованная изъ прогнившей Бизантіи эмблема цезаропапизма—сохраненъ въ государственномъ символѣ Свободной Россіи быть не можетъ.

Миролюбивый Русскій народъ всеголучше символизуется парящимъ бѣлымъ голубемъ съ оливковой вѣтвью въ клювѣ и съ мечомъ въ лапахъ, мечомъ не поднятымъ, а лежащимъ, въ ножнахъ, съ рукоятью въ видѣ креста.

Девизъ: за вѣру, царя и отечество не соответствуетъ новой Россіи. Вѣрь въ Россіи много и всѣ онѣ равноправны; царя больше нѣтъ и дастъ Богъ, не будетъ никогда; Отечество—не нуждается въ напоминаніи, ибо это мы сами.

Подходящимъ девизомъ представляется: СВОБОДА—ибо во имя ея поднялся и сбросилъ цѣли русскій народъ.

БРАТСТВО—ибо чувство сердечнаго участія къ нуждѣ—горю ближняго и товарищеской ему помощи составляетъ основную черту русскаго характера.

СПРАВЕДЛИВОСТЬ—ибо безъ защиты ея въ жизни, свобода вырождается въ засилье.

Общеславянскіе цвѣта, они же и давніе русскіе: красный, синий, бѣлый представлены и въ новомъ знамени, но въ иномъ соотношеніи.

Красный—является въ немъ основнымъ—цвѣтъ радости и жизни.

Синій—сохраненъ въ немъ въ цвѣтѣ небеснаго поля—цвѣтъ величаваго спокойствія.

Бѣлый—цвѣтъ чистоты и свѣта имѣется въ ободѣ и парящемъ голубѣ—земномъ символѣ Святого Духа.

Не въ немъ ли, въ этомъ символѣ Духа, всего вѣрнѣе отобразится то безсознательно чаемое, то гениально провиденное великими людьми русскими новое слово, которое Россія должна сказать міру?

Проектъ предложенный на обсужденіе гражданъ Россійскихъ А. Н. Брянчанниковымъ. 7 марта 1917 г.

Описаніе Россійскаго Народнаго Государственнаго Знамени (проектъ).

Поле червлено красное, въ центрѣ равнобедренный треугольникъ, положенный на болѣе длинное чѣмъ бедра основаніи. Верхній уголъ 90°, нижніе боковые по 45° каждый. Размѣръ треугольника равенъ трети длины и ширины знамени соответственно. Поле треугольника небесно-синее. Ободъ шириной въ $\frac{1}{10}$ короткой стороны треугольника бѣлый. На немъ золотыми буквами три слова государственнаго девиза: на лѣвомъ бедрѣ — «свобода» на правомъ — «братство»; на основаніи — «справедливость». Въ синемъ полѣ треугольника вписанъ парящій бѣлый голубь съ зеленой оливковой вѣтвью въ клювѣ повернутомъ влѣво. Въ лапахъ голуби золотой мечъ въ красныхъ ножнахъ. Рукоять его въ видѣ креста у правой лапы. Черезъ грудь голубя сквозитъ пылающее красное сердце. Отъ сердца какъ изъ центра исходятъ до краевъ синяго поля тонкіе золотые лучи.

Дрепко знамени синее, поверхъ него на золотомъ шартъ посаженъ вспархивающій бѣлый голубь; голова его прямо.